

რევაზ კაკულია

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების თეორიული ასპექტები

ეკონომიკური პრიორიტეტი

თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებაზე არსებითი გავლენა მოახდინა მე-20 საუკუნის ბოლოს სოციალისტური სისტემის ნგრევამ და ორ ათეულზე მეტი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნამ.

პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში საბაზრო ეკონომიკის გამარჯვებას ალტერნატივა არ გააჩნია. მას შეუძლია შექმნას ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების ისეთი საბაზრო წინაპირობები, როგორცაა: თავისუფალი ბაზარი; საკუთრება – კერძო და დაცული; ინფლაცია – დაბალი; ქვეყნებს შორის ვაჭრობა – განუსაზღვრელი. ეს კი აუცილებელია იმისათვის, რომ მიღწეული იქნეს ფასების ლიბერალიზაცია, მთავრობა არ ჩაერიოს კერძო კომპანიათა მართვაში, შეწყვიტოს მათი სუბსიდირება, უზრუნველყოს კონტრაქტების შესრულება

და სასამართლო სისტემის დამოუკიდებლობა და ეფექტიანობა, ადმინისტრაციული რეგულირების ოპტიმალური მინიმიზაცია, ბიუჯეტის დაბალანსება და სავაჭრო ბარიერების მოხსნა. ნებისმიერი ქვეყნის მთავრობა, რომელიც ამას მიაღწევს, შეუძლია ეკონომიკურ ზრდაზე გააკეთოს წარმატებული გათვლები. თუმცა, პოსტსოციალისტური ქვეყნების დიდმა ნაწილმა აქ ჩამოთვლილი ღონისძიებების რეალიზაცია მთლიანად ვერ შეძლო. ხანს, რომ სასურველი რეფორმების განხორციელებლად აუცილებელია არა მარტო საბაზრო ეკონომიკის ელემენტებში გათვითცნობიერება, არამედ მეცნიერულად დასაბუთებული სტრატეგიის შემუშავება. სხვა სიტყვებით, საჭიროა არა მარტო საბოლოო მიზანს შორიდან ხედავდე, არამედ უნდა შეგეძლოს მათთან მისასვლელი ბილიკის დადგენაც.

გარდამავალი ეკონომიკის უკლებლივ ყველა ქვეყანაში წარმოიშვა თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობის მრავალი პრობლემა, რომელთა დროული გადაწყვეტა მეტად საშუროა. „კომუნისმიდან თავისუფალ ბაზარზე გადასვლა ფრენის პროცესში თვითმფრინავის ძრავის შეცვლის ტოლფასია“. ასე დაახასიათა საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა თანამედროვეობის ცნობილმა ეკონომისტმა – კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორმა ჟერარდ ლორანმა.

საბაზრო ეკონომიკის გზაზე დამდგარი პოსტსოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკური და პოლიტიკური გარდაქმნების 15-წლიანმა გამოცდილებამ დაადასტურა, რომ საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლა, კაპიტალისტური სისტემისაკენ მოძრაობა თანამედროვე ეკონომიკურ

თეორიის საფუძვლების გაუთვალისწინებლად ნაკლებად ეფექტიანია, ხშირად კი – უშედეგო.

უნდა ვაღიაროთ პირუთვნელად, რომ ქვეყანაში მეცნიერ ეკონომისტთა რიცხოვნობის სიჭარბის მიუხედავად დღევანდელ საქართველოში ეკონომიკური აზროვნების მწვავე დეფიციტია. რა თქმა უნდა, დეფიციტია გარდამავალი ეკონომიკის მშენებლობის თეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხების გამოკვლევაშიც, რის გამოც ეფექტიანი სტრატეგიისა და ეკონომიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბება გაძნელებულია. ამას ისიც ემატება, რომ ხელისუფლების ეკონომიკური სამსახურები ნაკლებად არიან დაინტერესებული ეკონომიკური თეორიის მიღწევების პრაქტიკულ გამოყენებაში, რისი ნათელი მაგალითია ეკონომიკისა და ფინანსების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების ლიკვიდაცია.

იმის გამო, რომ საქართველოში რეფორმების სტრატეგია საწყის ეტაპზე შემუშავებული იქნა ეკონომიკური თეორიის ჭეშმარიტი დებულებების გაუთვალისწინებლად გახანგრძლივდა წარმოების დაცემის პროცესი მთელი თავისი უარყოფითი შედეგებით. არადა, რეფორმების სტრატეგია შემუშავებული უნდა ყოფილიყო თანამედროვე ეკონომიკურ მეცნიერებაში მომხდარი ფუნდამენტური მიმართულებებით განხორციელებული გამოკვლევების ბაზაზე. საბაზრო ურთიერთობების ფორმირებაში წამოჭრილი პრობლემების შესწავლისა და ანალიზის გზით.

ქვეყანაში ეკონომიკური მეცნიერება და შესაბამისი ინსტიტუტები ვალდებულია შეისწავლოს და პასუხი გასცეს კითხვებზე, თუ რატომ ვერ შეძლო ქვეყანამ პირველ ათწლეულში რეფორმების განხორციელებაში წარმატებების მიღწევა და რატომ ვერ ჩამოაყალიბა საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ოპტიმალური მოდელი?

ყველამ უნდა ვირწმუნოთ, როგორც თეორეტიკოსებმა, ისე პრაქტიკოსებმა, რომ მხოლოდ თეორიაზე დაფუძნებული ცოდნით შეიარაღებულ რეფორმატორებს შეუძლიათ შეისწავლონ ბაზარზე გადასვლის პროცესში მიმდინარე მოვლენები, გაანალიზონ ეროვნული ეკონომიკის სუსტი წერტილები და მიღწევები და შეამოწმონ საბაზრო ურთიერთობების გარდაქმნის ეფექტორი. ამ საქმეში მამებლობა და მიღწეულის ქება-დიდება მოხსენიება ქვეყანას ტაძრამდე ვერ მიიყვანს.

ქვეყნის ეკონომიკური სტრატეგიის შემუშავებისა და განხორციელების ანალიზი და შეჯერება უნდა მოხდეს ეკონომიკური მეცნიერების ყველა სფეროსთან, განსაკუთრებით: მაკროეკონომიკური პოლიტიკის, საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობების, სახელმწიფო რეგულირების, ფინანსების, შრომი-

თი რესურსებისა და სხვა პრობლემატიკის განხილვისას.

მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში შემუშავებული თამაშების თეორიის ინსტრუმენტარები ეკონომიკური და პოლიტიკური პროცესების კომპლექსური ანალიზის საშუალებას ნამდვილად იძლეოდა, მაგრამ იგი ადვილი არ იყო. არსებობს იმის საშიშროება, რომ აღრიცხვისა და სტატისტიკის მონაცემთა ობიექტური ანალიზის გარეშე მიღებული იქნეს მცდარი დასკვნები, როგორც პოლიტიკური, ისე ეკონომიკური თვალსაზრისით.

ჩვენს სინამდვილეში ასეთი დასკვნები ხშირია, რაც ობიექტურ მიზეზებთან ერთად გამოწვეულია ისეთი სუბიექტური ფაქტორებით, როგორცაა: ცოდნის უპატოვებლობა, კადრების არასწორი შერჩევა, ეკონომიკური თეორიის კვლევის არა-დამაკმაყოფილებელი დონე და სხვ.

მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში ჯერაც არ არსებობს ერთიანი აზრი ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე მდგომარეობისა და მისი სრულყოფის მიმართულებით კვლევა-ძიების გაშლის შესახებ, მე-20 საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან დღემდე სერიოზული მუშაობაა ამ მხრივ გაწეული საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის კანონზომიერებათა შესასწავლად.

გარდამავალი ეკონომიკისადმი მიძღვნილი საყურადღებო ნაშრომები შექმნეს ქართველმა მეცნიერ-ეკონომისტებმა: საქართველოს ეროვნულ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტებმა – ვლადიმერ პაპავამ, დეო ჩიქავამ, ავთანდილ სილაგაძემ, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორებმა პროფესორებმა: მერაბ კაკულიამ, ირაკლი კოუზანაძე, ბიკენტი გაბიძაშვილმა, იაკობ მესხიამ, თემურ ბერიძემ, ამირან ჯიბუტმა, მიხეილ ჯიბუტმა, რევაზ გოგოხიამ, გიორგი მაღლაშხიამ, გიორგი პაპავამ, ელგუჯა მექვაბიშვილმა, რევაზ ბასარიამ, თამაზ ჩიკვაძემ, ნუგზარ სანთელაძემ, გივი გამსახურდიამ, ასოცირებულმა პროფესორებმა – ლელა ბახტაძემ, ემზარ ჯგერენიამ, თემურ მურდუღიამ, ოთარ ნადარაიამ, კახა ციმინტიამ, კახა გაბელაშვილმა და სხვებმა.

მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომისტ-მეცნიერთა მიერ შემუშავებული თეორიული დასკვნები ჯერ კიდევ სრულად ვერ პასუხობს ქვეყნის წინაშე დასმული ამოცანების წარმატებით განხორციელებას, სამწუხაროდ მათი პრაქტიკული გამოყენება საერთოდ არ ხდება, არადა შეუძლებელია სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის თეორიული წინასწარ განჭვრეტითი პროგნოზების გარეშე შედგენა, რაც იწვევს მასში სერიოზულ ცდომილებებს და წელიწადში რამდენიმეჯერ კორექტივების შეტანას.

სერიოზულ განსჯას ექვემდებარება მისაზრება მასზე, რომ აუცილებელია ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის შექმნა, გადასასინჯია ხელისუფალთა მისაზრება ინდიკატური გეგმის უსარგებლობის შესახებ. საბოლოო ჯამში, ყველა ისინი ცდუ-

ბა, რომლებიც უარყოფენ წინასწარ განჭვრეტის დაგეგმვის აუცილებლობას. არავინ არ ამბობს იმას, რომ საბჭოურ დაგეგმვას მიუბრუნდეთ, მაგრამ მაკროეკონომიკური ურთიერთობა წინასწარ დაგეგმვა აუცილებელია.

სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისა და სამეურნეო რეფორმების პროცესი დაიწყო მოუმზადებლად, ყოველგვარი თეორიული საფუძვლის გარეშე. უფრო მეტიც, ქვეყანაში დაბალ დონეზე დგას მწვავე ეკონომიკური თეორიის პრობლემების კვლევა. ამას ისიც დაემატა, რომ მარქსიზმ-ლენინიზმის დოგმებმა ხელი შეუშალა ეკონომიკური სისტემის დრმა მეცნიერულ კვლევა-ძიებას, ათეული წლების მანძილზე მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომია გვასაზრდოებდა უპირატესად დრომოჭმული იდეებით. ნაცვლად იმისა, რომ ჭეშმარიტ თეორიულ ანალიზს ეწვენიბინა, თუ რას წარმოადგენდა საზოგადოების ეკონომიკური ცხოვრება რეალურად, იგი იძლეოდა დასკვნებს, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო მომავალში. სწორედ „მომავლის წინასწარ განჭვრეტა“ იყო მიჩნეული პოლიტიკური ეკონომიის დიდ მონაპოვრად. ამასთან, ზოგადი ეკონომიკური თეორიისა და ეკონომიკური მეცნიერების ცალკეული სფეროების კვლევა-ძიება დაყვანილი იყო უსაგნო სახელმწიფოს ეკონომიკურ პოლიტიკამდე.

საქართველოში ეკონომიკური რეფორმების საწყის ეტაპზე სტრატეგიულ შენაძენად „მოკურ თერაპიაზე“ დაყრდნობილი „სოციალური დარვინიზმის“ თეორია იქნა მიჩნეული, რომლითაც ქვეყნის ეკონომიკა ფაქტობრივად მაფიოზური და სპეკულაციური კლანების ინტერესებს დაექვემდებარა.

რეფორმების განვლილი პერიოდის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეკონომიკური თეორიის ელემენტარული ცოდნის გარეშე, დიდეტანტის დონეზე ათვისებული მონეტარისტული თეორიის პოსტულატებით განხორციელდა „მოკური თერაპიის“ დოგმების მხოლოდ ერთი ნაწილი, სადაც ვაჭრობისა და ფასების ლიბერალიზაცია რეფორმების ამოსავალ მომენტად იქნა მიჩნეული.

თანამედროვე ეკონომიკურმა მეცნიერებამ მარქსიზმის კრიზისიდან შესაბამისი დასკვნები ვერ გააკეთა და დღესაც უშეგებს შეცდომას, როდესაც ასაბუთებს, რომ ყველაზე ჭეშმარიტია ნეოკლასიკური თეორია და მხოლოდ მისი ცოდნა შეგვიწუბებს ხელს, რომ ავაშენოთ საბაზრო ეკონომიკა. ეს კი იმასზე მიგვანიშნებს, რომ საბაზრო ეკონომიკური სისტემის გარდა, თითქოს არასოდეს არ იყო და არც მომავალში იქნება სხვა ეკონომიკური სისტემა.

არც ერთ ეკონომიკურ სისტემას არ შეუძლია წარმატებით ფუნქციონირება ჭეშმარიტი ეკონომიკური თეორიის ათვისების გარეშე. მაგრამ დღეს ცალკეული განვითარებადი ქვეყნებისათვის მორგებული თეორია არ არსებობს. დასავლეთის მოწი-

ნავე ეკონომისტების მიერ შექმნილი „ეკონომიკსად“ წოდებული ეკონომიკური თეორია ოპტიმალურად ესადაგება მაღალგანვითარებული საბაზრო ეკონომიკის სისტემას და ნაკლებად გამოსაყენებელია პოსტსოციალისტური ქვეყნების საბაზრო ურთიერთობათა თეორიულ საფუძვლად. რეალურად, მას შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნია.

პოსტსოციალისტური ქვეყნების მეცნიერ ეკონომისტთა ნაწილი ცალ-ცალკე წარმოგვიდგენს პოლიტიკურ ეკონომიკასა და ეკონომიკის, უფრო მეტიც, ზოგიერთი ეკონომიკურ თეორიას პოლიტიკონომიკასთან აიგივებს, ზოგიერთი მეცნიერი კი – ეკონომიკის მოძღვრებას აქებ-ადიდებს.

არასწორია იმ მეცნიერ ეკონომისტთა მოსაზრებაც, რომლებიც ასაბუთებენ გარდამავალი პერიოდის პოლიტიკური ეკონომიკის ან ეკონომიკური თეორიის შექმნის აუცილებლობას.

არ უნდა დაგვაოწმდეს რომ ეკონომიკური თეორია ერთიანი, მწყობრი მეცნიერებაა, რომელიც სწავლობს ეკონომიკურ ურთიერთობათა განვითარებას (დიალექტიკას), ეკონომიკურ კანონთა სისტემის ფუნქციონირებას წარმოების, განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების პროცესში, „ზოგადსაკაცობრიო და გლობალურ ეკონომიკურ პრობლემებს“.

სერიოზულ კვლევას მოითხოვს შერეული, სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის მოდელი, რომელიც საქართველოს პირობებისათვის მიჩნეული უნდა იქნეს ოპტიმალურ მოდელად.

კიდევ ერთი სადავო საკითხის შესახებ. საბაზრო ეკონომიკის თვითრეგულირებისა და მასში სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე ფუნქციონირების შესახებ მოსაზრება არასწორი და ჭეშმარიტებას მოკლებულია. მართალია, განვითარებული ქვეყნების საბაზრო ეკონომიკა მე-19-20 საუკუნეში ეყრდნობოდა ფილოსოფიას მასზე, რომ სახელმწიფო არ უნდა ჩაერთოს ეკონომიკაში, ან რაც შეიძლება ნაკლებად უნდა ჩაერიოს და ეკონომიკური გადაწყვეტილებების მიღება უნდა მიახლოს ბაზარს მიწოდება-მოთხოვნის საფუძველზე, მაგრამ ცხოვრებამ მოითხოვა ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის მინიმიზაციის პრინციპის შეგნებული გააზრება. სწორედ სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის გაძლიერების შედეგად მიღწეული იქნა მონოპოლიების რეგულირება და ქვეყნის იმ ამოცანების აღება, რომლის გადაწყვეტა მეწარმეობას, ნაკლებად ეფექტიანობის გამო, არ შეუძლია, ყველგან და ყოველთვის ყოფიერება განსაზღვრავდა ცნობიერებას და დღესაც განსაზღვრავს, რამდენად ეს ასეა, სახელმწიფომ მარეგულირებელი როლი უნდა შეასრულოს გარდამავალ პერიოდში ახალი ეკონომიკური სისტემის ჯერ ფორმირებისა და მერე მისი განვითარების უზრუნველყოფის პროცესში.

სერიოზულ კვლევას ექვემდებარება თანამედროვე ფინანსური ეკონომიკის თეორიული ასპექტები. მე-20 საუკუნის 70-იანი წლებიდან ფინანსების

როლის კოლოსალურმა გაძლიერებამ თვისებრივი ცვლილებები გამოიწვია ფინანსურ ურთიერთობებში. წარმოიშვა ეკონომიკის ვირტუალური სტრუქტურირება: მატერიალურ ფასეულობათა შემქმნელი რეალური ეკონომიკიდან აღმოცენდა ეკონომიკა, რომელიც სულ უფრო იქვემდებარებს პირველს თავისი შემოსავლებით და ისეთ დონეზე გაძლიერდა, რომ მას საზოგადოებაში მატერიალურ-ნივთობრივი წარმოების სფეროს ეკონომიკაზე უფრო დიდი როლი დაეკისრა, ე.ი. წარმოიშვა ეკონომიკა პირობითი, ანუ სიმბოლური, ფულის მექანიზმის დონეზე – სიმბოლური ეკონომიკა, ანუ გიგანტური სიმბოლური კაპიტალის ეკონომიკა. ამრიგად, მსოფლიოში ჩამოყალიბდა ახალი გაბატონებული ეკონომიკური სისტემა – ფინანსური ეკონომიკა.

ფინანსური ეკონომიკის საფუძველია ის ღრმა ცვლილებები, რომლებსაც ადგილი აქვს მსოფლიო მეურნეობის წიაღში, კერძოდ, ტრანსფორმაცია ეროვნულ მეურნეობებში, ადამიანებს შორის ურთიერთობებსა და მსოფლიო ეკონომიკურ ინტეგრაციაში. ამ ასპექტში მისახელია გლობალიზაციის პრობლემებიც.

ფართო კვლევა-ძიებას ექვემდებარება ინდიკატური დაგეგმვის აქტუალური პრობლემები, რომელთა შორის საყურადღებოა: პროგნოზირებისა და დაგეგმვის, ინდიკატური გეგმის იაპონური, ფრანგული და ჩინური მოდელები, მათი ფუნქციები და ინსტრუმენტარები და ინდიკატური დაგეგმვის ფორმირების საფუძველები საქართველოში.

მეცნიერულ საფუძველზე შედგენილი ინდიკატური გეგმა ორგანულად აერთიანებს ერთიან კონცეფციურ დოკუმენტში ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკას, სახელმწიფო პროგრამების პროგნოზულ გათვლებს, რეგულირების სისტემას, სახელმწიფო ინვესტიციების მოცულობებს და მაკროდონეზე ფორმების, საოჯახო მეურნეობებისა და სხვა სამეურნეო სტრუქტურების ფუნქციონირებაზე ზემოქმედების შესაძლებლობებს.

საყურადღებოა ერთი მომენტიც. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ინდიკატური გეგმა არ შეიძლება სამეურნეო სუბიექტების შესასრულებლად სავალდებულო იყოს, მაგრამ დიდ ნაწილში (სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამები, სახელმწიფო შეკვეთები, ფასებისა და ტარიფების მარეგულირებელი ფუნქციები და ა.შ.), განსაკუთრებით, მაკროდონეზე, მას დირექტიული ხასიათი უნდა ჰქონდეს.

მეტი ყურადღება უნდა დაეთმოს ქვეყნის ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო პოლიტიკის თეორიული ასპექტების კვლევას. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა იქნეს მიქცეული ფინანსური მართვის თეორიისა და პრაქტიკის აქტუალური პრობლემების დასაბუთებას და მათი დაძლევის გზების გამოჩვენებას.

ასეთია მოკლედ ის საკითხები, რომელთა გამოკვლევა ხელს შეუწყობს ქვეყნის ეკონომიკის აღმავლობას.